

مقاله پژوهشی:

ارائه مدل تحول در چرخه‌های ظهور بحران‌های سیاسی - امنیتی، متأثر از فضای سایبر

حمیدرضا شجاع مؤدب^۱، سید علی حسینی تاش^۲، محسن آقایی^۳ و رضا امیری مقدم^۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۲/۰۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۵/۱۶

چکیده

فضای سایبر امکان تأثیرگذاری بر عوامل موجد روانی و اجتماعی که تقویت و تضعیف آن‌ها باعث ظهور و افول بحران‌های سیاسی-امنیتی می‌شود را دارد، به عبارت دیگر انتقال این عوامل موجد از فضای فیزیکی به سایبر و برعکس، بحران‌های سیاسی-امنیتی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. درک چگونگی تحول این بحران‌ها در انتقال به فضای سایبر و فیزیکی و تأثیر آن بر نتیجه بحران‌های مذکور، مسئله اصلی این تحقیق است. هدف این پژوهش تبیین و مدل‌سازی چگونگی تحول در چرخه‌های ظهور بحران‌های سیاسی-امنیتی تحت تأثیر فضای سایبر است. روش تحقیق انجام این پژوهش آمیخته با طرح تحقیق اکتشافی مرحله‌ای است، به این ترتیب که ابتدا با روش کیفی با استفاده از مقالات علمی، مرور ادبیات و بررسی تجارب جهانی، جنبه‌های مختلف تحول در بحران‌های سیاسی-امنیتی متأثر از فضای سایبر استخراج و در قالب مدل پیشنهادی محقق ارائه شده است. پس از آن با روش کمی، نظرات خبرگان اخذ و مدل صحت‌گذاری شده است. نتایج این تحقیق نشان داد که انتقال بحران از فضای فیزیکی به سایبری باعث تحول در عوامل موجد بحران شده، به گونه‌ای که، قدرت شبکه‌ای توانایی تأثیرگذاری بر آن‌ها را پیدا کرده و این اثر، توأم با تأثیر قدرت فیزیکی نقش مؤثری در ایجاد، کنترل و تداوم بحران‌های سیاسی-امنیتی دارد.

کلیدواژه‌ها: بحران، فضای سایبر، بحران سیاسی-امنیتی متأثر از فضای سایبر، مدل تحول در چرخه‌های ظهور بحران

۱. دانشجوی دکتری مدیریت راهبردی فضای سایبر (نویسنده مسئول)
۲. هیئت علمی دانشگاه امام حسین (ع)
۳. عضو گروه آموزشی مدیریت راهبردی فضای سایبر
۴. دکترای امنیت ملی

۱. مقدمه

ظهور بحران‌های سیاسی-امنیتی تحت تأثیر عوامل روانی و اجتماعی است (گر، ۱۳۷۷: ۴۶۵-۴۵۷). ایجاد این عوامل باعث ظهور بحران و رفع آن‌ها باعث کنترل بحران می‌شود. به عبارت دیگر چرخه ظهور بحران‌ها تحت تأثیر چرخه تقویت و تضعیف این عوامل روانی و اجتماعی است.

امروزه عوامل روانی و اجتماعی که باعث ایجاد بحران‌های سیاسی-امنیتی می‌شوند تنها تحت تأثیر فضای فیزیکی و ویژگی‌های آن نیستند و فضای سایبر و ویژگی‌های آن نیز بر این عوامل تأثیر می‌گذارند و این تأثیر می‌تواند باعث تشدید بحران شده و یا حتی آن را تضعیف کند؛ بنابراین به‌طور خلاصه انتقال عوامل موجد بحران به فضای سایبر و اثرپذیری از آن و مجدد ورود تغییر یافته آن‌ها به فضای فیزیکی بر شکل بحران و نتایج آن تأثیرات قابل توجهی دارد. درک چگونگی این تحول^۱ به متولیان امنیت ملی کمک می‌کند تا اثر تشدید و یا تضعیف‌کنندگی آن‌ها را پیش‌بینی کرده و اقدامات مدیریتی و کنترلی مناسبی را در این خصوص اتخاذ کنند.

در این مقاله، مسئله محققین، درک چگونگی تحول بحران‌های سیاسی-امنیتی در انتقال به فضای سایبر و فیزیکی و تأثیر آن بر نتیجه بحران‌های مذکور است. پژوهش‌های متعددی در دنیا به دلایل ایجاد یک بحران سیاسی-امنیتی پرداخته‌اند. برخی نیز به موضوع تحولات اجتماعی در بستر فضای سایبر پرداخته‌اند، اما چگونگی تحول در عوامل موجد یک بحران سیاسی-امنیتی تحت تأثیر فضای سایبر و تبدیل آن به بحران-سیاسی امنیتی متأثر از فضای سایبر که تمرکز بر انتقال بین فضای فیزیکی و سایبر و برعکس دارد، موضوعی است که تاکنون به آن پرداخته نشده است و اهمیت این پژوهش در این است که این خلأ را پر کرده است. «هدف این پژوهش تبیین و مدل‌سازی تحول در چرخه‌های ظهور این‌گونه بحران‌ها است». سؤال اصلی محققین این است که «مدل تحول در چرخه‌های ظهور بحران‌های مذکور چگونه است». سؤالات فرعی عبارت‌اند از «۱- مدل

علی تبیین‌کننده بحران‌های سیاسی-امنیتی بر اساس نظریه‌های علمی موجود کدام است؟
۲- نحوه تحول پدیده‌های اجتماعی تحت تأثیر فضای سایبر چگونه است؟ ۳- چگونه می‌توان مدل علی استخراج‌شده در سؤال اول را با مدل تحول سؤال دوم ترکیب کرد تا سؤال اصلی تحقیق را با آن پاسخ گفت؟».

۲. مبانی نظری و پیشینه تحقیق

در این بخش به ادبیات نظری بحران‌های سیاسی-امنیتی، متأثر از فضای سایبر می‌پردازیم، ابتدا بحران به‌طور کلی تعریف می‌شود و در ادامه بحران‌های اجتماعی، سیاسی و امنیتی مورد بررسی قرار می‌گیرد، سپس فضای سایبر و بحران‌های سیاسی-امنیتی متأثر از آن تبیین می‌شوند.

۲-۱. مفاهیم و اصطلاحات

بحران: بحران دربرگیرنده مجموعه حوادثی است که در اثر رخدادها و عملکردهای طبیعی و انسانی به‌طور ناگهانی به وجود می‌آید و خسارتی را به یک مجموعه یا جامعه انسانی تحمیل می‌کند و برطرف کردن آن نیاز به اقدامات و عملیات اضطراری و فوق‌العاده دارد(سجادی، بادیار و مجردی، ۱۳۹۷: ۲).

بحران سیاسی: بحران سیاسی، بحران مشروعیت نظام حاکم است و زمانی است که نخبگان سیاسی یک جامعه استعداد و قابلیت تولید و بازتولید ارتباطات و مناسبات مبتنی بر اعتماد و مقبولیت خود را از دست می‌دهند و سیستم سیاسی دچار ناکارآمدی می‌شود(کنعانی و محمدی بزرگر، ۱۳۹۷: ۹).

بحران امنیتی: بحران‌های سیاسی زمانی امنیتی می‌شوند که گروه‌های مختلف سیاسی اطمینان و اعتماد خود را نسبت به یکدیگر از دست داده و در خصوص مقاصد یکدیگر بدترین فرض‌ها را در نظر می‌گیرند. در این شرایط نظام سیاسی با تهدیدات وجودی مهمی نظیر، بی‌ثباتی، برهم خوردن انسجام اجتماعی و تهدید جدی ارزش‌های اساسی روبه‌رو

شده و مشروعیت یا اقتدار دولت مورد تردید جدی قرار می‌گیرد. وجه مشخصه امنیتی شدن بحران‌های اجتماعی بروز رفتارهای خشونت‌آمیز و یا استفاده از ابزارهای خشونت‌زا از سوی بازیگران صحنه بحران، درگیری زیاد افکار عمومی و رسانه‌ها، ایجاد جو روانی هیجان، تنش و استرس در جامعه و ... می‌باشد. با چسباندن وصف امنیتی به بحران‌های اجتماعی و سیاسی، ضرورت و حق برخورد با بحران با توسل به شیوه‌های خارج از عرف معمول سیاسی، مطرح می‌شود. در این وضعیت، بازیگران امنیتی می‌توانند اجازه یابند تا قواعد معمول را زیر پا گذارده و ادعا نمایند که با شیوه معمول نمی‌توانند با تهدیدات مقابله نمایند. در این شرایط زنگ ناامنی و خطر در میان بازیگران مختلف به صدا درآمده و به صورت یک بحران امنیتی در سطح جامعه و نهادهای امنیتی مطرح می‌گردد. به عبارت دیگر، بحران امنیتی مرحله‌ای از حاد شدن اوضاع را نشان می‌دهد که در آن مداخله نهادها و سازمان‌های امنیتی به امری پذیرفته شده تبدیل می‌گردد. در این شرایط، بحران فرصت یافته است که سازوکارهای کنترل‌کننده اداری و سیاسی را کنار بزند و به صورت پدیده‌ای آشکار نمایان گردد (امیری، ۱۳۹۱: ۵).

فضای سایبر: با ظهور و گسترش صنعت هم‌زمان ارتباطات و در امتداد آن اینترنت به عنوان شبکه ارتباطی و اطلاعاتی جهانی، فضای جدیدی در عرصه زندگی به وجود آمد که می‌توان با عناوینی همچون فضای دوم و فضای مجازی از آن یاد کرد. این فضای دوم، در حقیقت فضایی جدید را برای زندگی انسان فراهم آورده است. پارادایم دو فضایی شدن جهان بر این معنا تأکید می‌کند که فهم واقعیت‌های فردی و اجتماعی با پارادایم‌های تک‌جهانی امکان‌پذیر نیست. فهم جهان واقعی منهای جهان مجازی و برعکس مطالعه جهان مجازی بدون توجه به متغیرهای جهان واقعی، مطالعه و نگاه را گرفتار یک نوع خطای فهم می‌کند. از این رو لازم است، متغیرها یا به عبارت روشن‌تر فرامتغیرهای اساسی فضای مجازی مورد توجه قرار گیرند، فرامتغیر عاملی است که همه چیز را تحت تأثیر قرار می‌دهد، فرامتغیرهایی همچون سریع شدن فضا، فراگیری، قابلیت دسترسی دائم، فرامکانی، فرازمانی، جهانی بودن، سیال بودن، تشدید شدن واقعیت و چندرسانه‌ای بودن از جمله

فرامتغیرهای این فضا هستند که زندگی در فضای دوم و همچنین زندگی دوفضایی امروزه را تحت تأثیر قرار می‌دهند (عاملی و حاجی جعفری، ۱۳۹۱: ۴-۲).

منظور ما از بحران‌های سیاسی - امنیتی چیست؟

گلدستون^۱، ناپایداری سیاسی را به دو گروه تقسیم کرده است: الف) تغییر خصمانه رژیم شامل تغییر رژیم حاکم و جایگزین شده آن با رژیم دیگر توسط نیروهای انقلابی مثل انقلاب ایران، فروپاشی حکومت مرکزی مثل سومالی یا تجزیه خشونت‌آمیز جزء یا کل کشور مثل آنچه در یوگسلاوی اتفاق افتاد. ب) نسل‌کشی مثل رواندا و حذف فیزیکی گروه‌های سیاسی رقیب^۲ مثل شیلی در فاصله سال‌های ۱۹۷۳ تا ۱۹۷۶ (A. Goldstone & Others, 2010: 2-3).

نوع دیگری از ناآرامی‌ها نیز وجود دارد که به آن‌ها انقلاب‌های غیر خشونت‌آمیز^۳ می‌گویند و این گروه از ناآرامی‌ها یا منجر به تشکیل حکومت‌های دموکراتیک و یا شروع جنگ داخلی می‌شوند. (Ulfelder & Chenoweth, 2015: 2)

گر^۴ (گر، ۱۳۷۷: ۴۷۶) نیز در کتاب خود با عنوان چرا انسان‌ها شورش می‌کنند سه شکل کلی خشونت سیاسی را از هم متمایز کرده است که عبارت‌اند از: آشوب که خشونت سیاسی نسبتاً خودانگیخته و بدون ساختاری با مشارکت بالای مردمی است. توطئه که خشونت سیاسی بسیار سازمان‌یافته و در مقیاس نسبتاً پایین است و جنگ درون کشوری که خشونت‌آمیز است در مقیاس بالا و سازمان‌یافته با هدف سرنگون‌سازی یک رژیم یا برکناری یک دولت که با خشونت گسترده همراه است. وی بیان می‌کند که این مقولات را می‌توان به‌گونه‌ای تعریف کرد که تقریباً تمام خشونت‌های سیاسی را در برگیرند و به هر صورت این طبقه‌بندی را دلخواهانه می‌داند، زیرا مبتنی بر متغیرهای دوجبه‌ای - درجات

-
1. Goldstone
 2. Politicide
 3. Nonviolent uprising
 4. Ted Robert gurr

سازمان‌یافتگی و مقیاس خشونت- است که در واقع متغیرهایی پیوسته هستند. مثلاً برخی از آشوب‌ها سازمان‌یافته‌تر هستند، مثل اعتصاب‌ها و یا کودتا که بالاترین سطح سازمان‌دهی را در میان انواع توطئه دارند، در حالی که تروریسم از سازمان‌یافتگی کمتری برخوردار است. در این مقاله ما بحران سیاسی-امنیتی را پدیده اجتماعی می‌دانیم که منجر به یکی از انواع خشونت سیاسی تعریف شده به وسیله گر می‌شود.

۲-۲. بررسی اجمالی رویکردهای تبیین‌کننده بحران‌های سیاسی-امنیتی

رویکردهایی که دلیل و چگونگی شورش انسان‌ها را تبیین می‌کند شامل رویکردهای مبتنی بر نارضایتی، بسیج منابع، فرصت سیاسی و مدرن‌سازی (Chenoweth & Ulfelder, 2015: 4-12) هستند که در ادامه به صورت خلاصه بیان خواهند شد و مناسب‌ترین آن‌ها را انتخاب خواهیم کرد.

الف) رویکردهای مبتنی بر نارضایتی بر بی‌عدالتی متمرکز است، مثل توزیع ناعادلانه قدرت و ثروت در جامعه، تجمع تحقیرهای سیاسی و اجتماعی ناشی از تمرکز نامتناسب قدرت، فقر دائمی یا محرومیت‌های مبتنی بر هویت که افراد را برای شورش در مقابل حکومت موجود تحریک می‌کند. عموماً، رویکرد مبتنی بر نارضایتی در بسیاری از مطالعات مربوط به شورش‌ها، جنگ‌های داخلی و جنبش‌های اجتماعی منعکس شده است، ولی تأکید اصلی بر فهم منشأ درگیری خشونت‌آمیز است.

یکی از معروف‌ترین نظریه‌هایی که در چارچوب رویکرد نارضایتی ارائه شده است، نظریه محرومیت نسبی است (گر، ۱۳۷۷: ۵۰۷-۲۷) که توسط تد رابرت گر ارائه شده است و چون به دلایل روانی و اجتماعی بروز خشونت‌های سیاسی پرداخته است، در بخش ۲-۳ این مقاله به‌طور مفصل توضیح داده خواهد شد.

همان‌طور که بسیاری از محققین بیان کرده‌اند، نارضایتی به‌تنهایی باعث شروع و گسترش درگیری نمی‌شود. محرومیت‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی حتی وقتی بسیار تشدید می‌شوند به‌صورت خودکار منجر به شورش در مقابل حکومت نمی‌شوند. علاوه بر

این اگرچه مقالات مربوط به نارضایتی در خصوص چرایی شورش مردم صحبت می‌کند ولی آن‌ها در مورد چگونگی شورش صحبت نمی‌کنند.

ب) رویکردهای مبتنی بر بسیج منابع بیان می‌کنند که بسیج وقتی اتفاق می‌افتد که کارگزاران جنبش، قادر به جمع‌آوری انسان‌ها، منابع مالی و منابع اطلاعاتی مورد نیاز برای بسیج جمعیت بزرگ‌تری باشند. این رویکرد تأکید بر تعداد بیشتری از جمعیت و اراده آن‌ها برای بسیج، استفاده از حامیان مالی بالقوه، ظرفیت سازمان‌دهی جمعیت به صورت منظم و مجموعه‌ای از مهارت‌ها برای یک چنین کارهایی را دارد.

استفان و چنویت در مقاله «چرا مقاومت مدنی به نتیجه می‌رسد، منطق راهبردی درگیری‌های غیر خشونت‌آمیز» بر اساس این رویکرد بیان می‌کنند که مقاومت غیر خشونت‌آمیز به دلیل اینکه تعداد بیشتری از مردم از آن حمایت می‌کنند و حتی در طول زمان به دلیل مشروعیت بیشتری که به دست می‌آورد حمایت بخشی از نیروهای طرفدار حاکمیت و نیز بازیگران بین‌المللی را نیز به دست می‌آورد و از شانس موفقیت بیشتری نسبت به مقاومت مسلحانه برخوردار است. آن‌ها این نظریه خود را با داده‌های تجربی ارزیابی کرده‌اند و نتایج نشان داد که مقاومت غیر خشونت‌آمیز به دلیل توان بیشتر در بسیج منابع در ۵۳٪ موارد موفق به حصول اهداف خود شده است، درحالی‌که درصد موفقیت مقاومت مسلحانه حدود ۲۶٪ بوده است. (Chenoweth & Stephan, 2008: 2)

رویکرد بسیج منابع دارای چند کاستی مهم است. اولین کاستی آن به این مربوط می‌شود که در این رویکرد فرض شده که افراد در بسیج مشارکت می‌کنند، در صورتی که قصد انجام آن را دارند و به ضعف و قوت حریف که می‌تواند فرصتی برای تظاهرات و یا محدودیتی برای آن باشد توجه نکرده است.

ج) رویکرد مدرن‌سازی ادعا می‌کند که توسعه اقتصادی باعث تقویت تحولات اجتماعی در جهت لیبرال و مردم‌سالاری شدن سیاست می‌شود. طرفداران این رویکرد بیان می‌کنند که توسعه اقتصادی منجر به ایجاد تحولات درونی مثل شهرنشینی، ایجاد طبقه متوسط، بهبود نرخ باسوادی و بهداشت عمومی، افزایش ارتباطات و تغییر ارزش‌ها می‌شود.

این نیروها طبقه متوسط نوظهور را به افزایش درخواست‌های سیاسی و حقوق شهروندی، تجمعات اعتراضی یا حتی انقلاب منجر به مردم‌سالاری شدن می‌کشاند.

اینگلههارت و وزل در کتاب «مدرن‌سازی، تغییر فرهنگ و دموکراسی، پیامدهای پیشرفت انسان» نشان داده‌اند که مدرن‌سازی یک فرآیند مربوط به پیشرفت انسان است که طی آن توسعه اقتصادی به تغییرات فرهنگی منجر می‌شود که باعث استقلال افراد، برابری جنسیتی و افزایش دموکراسی خواهی احتمالی می‌شود. (Welzel & Inglehart, 2005: 1-10)

از کاستی‌های رویکرد مدرن‌سازی این است که، فرض کرده دولت به‌طور طبیعی در جهت نظامات سیاسی و اقتصاد لیبرال حرکت می‌کند. چین و روسیه به‌طور مشخص این فرض را به چالش می‌کشند، زیرا آن‌ها همان‌طور که اقتصاد خود را لیبرال می‌کنند، نارضایتی سیاسی طبقه متوسط خود را با ترکیبی از محدودیت‌های سیاسی و ارائه پاداش‌هایی برای وفاداری سیاسی مدیریت می‌کنند. علاوه بر این رویکرد مدرن‌سازی فرآیندهای سیاسی را که باعث کاهش و افزایش گرایش به سمت لیبرالیسم می‌شود را در نظر نگرفته است.

د) رویکردهای مبتنی بر فرصت سیاسی بیان می‌کند که مردم در صورتی که هزینه تجمع اعتراضی کم و احتمال موفقیت بالا باشد، شورش می‌کنند، اغلب در مواردی که دولت حاکم مجوز این کار را بدهد و تغییرات را بپذیرد یا توان سرکوب این‌گونه تجمعات را نداشته باشد.

فیرون و لیتین در مقاله «نژاد، قیام مسلحانه و جنگ داخلی» نشان داده‌اند که افزایش جنگ‌های داخلی بعد از جنگ سرد به دلایل نژادی و مذهبی نبوده است. بلکه آن‌ها مشخص کرده‌اند که ضعف دولت‌ها باعث فقر مردم شده است و این فقر فرصت استخدام نیرو توسط مخالفان را فراهم کرده و این خود باعث افزایش ناپایداری سیاسی و جنگ داخلی شده است. (Laitin & Fearon, 2003: 1)

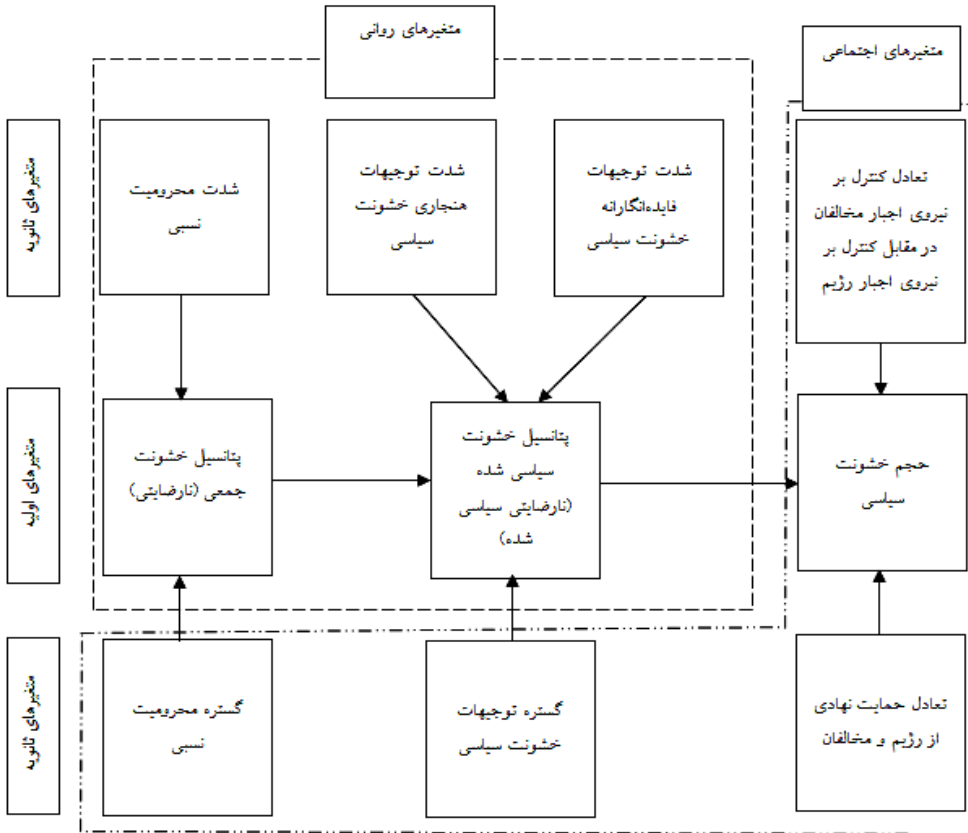
چند نقطه ضعف در رویکرد فرصت سیاسی وجود دارد. نخست بسیاری از متغیرهای مربوط به این رویکرد طبیعت ایستایی دارند، مثل دوره پس از جنگ سرد، عمر حکومت،

عمر کشور و دموکراسی. ثانیاً عواملی که پویا هستند مثل انتخابات و ناپایداری حکومت که دارای علائم فرصتی هستند بیشتر نتیجه تجمعات اعتراضی هستند تا دلیل آن. طرفداران این رویکرد معتقدند که این فرصت‌ها بیشتر به شرایط محیطی مشروط هستند، به طوری که علائم جدی فرصت سیاسی در یک بستر در بستر دیگر جدی نیست. این ویژگی باعث مشکل شدن جمع‌آوری داده با قابلیت تعمیم در زمینه فرصت سیاسی می‌شود.

همان‌طور که در بررسی اجمالی چهار رویکرد فوق مشخص شد، رویکرد مبتنی بر نارضایتی تمرکز بیشتری بر دلایل موجد شورش دارد تا رویکردهای دیگر و این با رویکرد پژوهش ما که سعی در شناسایی دلایل ایجاد شورش به‌خصوص از منظر شناختی داریم سازگارتر است. لذا ما نظریه محرومیت نسبی (گر، ۱۳۷۷: ۵۰۷-۲۷) را که یکی از معروف‌ترین نظریه‌های مربوط به رویکرد نارضایتی است و توسط تد رابرت گر ارائه شده است، انتخاب کردیم؛ زیرا در این نظریه تأکید بسیاری بر منشأ شناختی بروز شورش دارد، ضمن اینکه از تبیین چگونگی وقوع شورش نیز غافل نشده است.

۲-۳. نظریه محرومیت نسبی

در این بخش، مدل علی گر، مطابق شکل ۱ در مورد بروز خشونت‌های سیاسی مورد بررسی قرار می‌گیرد. در شکل ۱ روابط علی اصلی در پیدایش خشونت سیاسی به شکل نموداری (گر، ۱۳۷۷: ۴۵۹) نشان داده شده است. پتانسیل اجتماعی-روان‌شناختی خشونت جمعی به صورت میل پراکنده به کنش پرخاشگرانه است، یعنی متغیر اولیه‌ای که عوامل تعیین‌کننده مستقیم آن در یک مجموعه، شدت و گستره محرومیت، نسبی هستند. محرومیت نسبی از حیث روانی به معنای درک وجود اختلاف میان انتظارات ارزشی انسان‌ها و توانایی‌های ارزشی آن‌ها تعریف می‌شود، یعنی وجود اختلاف بین کالاهای و شرایط زندگی‌ای که آن‌ها را حق خود می‌دانند و کالاهای و شرایطی که در واقع می‌توانند به دست آورند و حفظ کنند. پیامد انگیزه‌های این اختلاف، گرایش به کنش پرخاش‌جویانه‌ای است که ذاتاً چاره‌ساز نیست و در این تحلیل از آن به‌عنوان نارضایتی یاد شده است.

شکل ۱- مدل علی عناصر اولیه و ثانویه حجم خشونت سیاسی (گر، ۱۳۷۷: ۴۵۹)

پتانسیل خشونت در یک جمع مشترکاً تحت تأثیر شدت نارضایتی - که از نارضایتی ملایم تا خشم امتداد می‌یابد - و نسبت اعضای آن (گستره) که شدیداً ناراضی هستند قرار دارد. تا جایی که انسان‌ها بر این باور باشند که خشونت علیه بازیگران سیاسی از حیث هنجاری توجیه‌پذیر است و به‌طور بالقوه در ارتقای موقعیت ارزشی آن‌ها یا دفاع از آن مؤثر است، نارضایتی پیامدهای سیاسی خواهد داشت. پتانسیل خشونت سیاسی، یعنی دومین متغیر اولیه، تمایلی معطوف به استفاده از خشونت یا تهدید به استفاده از آن علیه بازیگران سیاسی است، بازیگرانی که به دلیل قصور یا تقصیر خود، مسئول شرایط محرومیت‌زا شناخته می‌شوند. در مدل علی پتانسیل خشونت سیاسی یکی از نتایج

نارضایتی کلی و مجموعه‌ای از متغیرهای ثانویه شناختی شامل: شدت و گستره توجیحات هنجاری و فایده‌انگارانه خشونت سیاسی است. متغیرهای شناختی، یعنی توجیحات هنجاری و فایده‌انگارانه خشونت سیاسی، به‌طور صوری وابسته به متغیر انگیزه‌ای، یعنی نارضایتی هستند. اعتقاد به فایده‌مندی و مطلوبیت خشونت تنها در صورتی می‌تواند انسان‌ها را به سازمان‌دهی خشونت و مشارکت در آن برانگیزد که از قبل تا حدودی ناراضی بوده باشند. الگوهای کنترل قهرآمیز و حمایت نهادی، تحقق بالفعل نارضایتی سیاسی شده در خشونت سیاسی را تعدیل می‌کنند. حجم خشونت سیاسی، یعنی سومین متغیر اولیه به‌عنوان نسبتی از یک جمع که در آن مشارکت دارند، ویرانگری و دوام آن تعریف می‌شود.

در این مرحله نهایی مدل علی، پتانسیل خشونت سیاسی شرط لازم و نه کافی برای خشونت سیاسی است. حجم خشونت سیاسی قویاً تحت تأثیر گستره و شدت نارضایتی سیاسی شده قرار دارد، اما به میزانی که رژیم در مقابل مخالفان از سطح بسیار بالایی یا بسیار پایینی از کنترل بر نیروی اجبار برخوردار باشد به حداقل می‌رسد. مخالفان کسانی هستند که فعالانه به خشونت سیاسی مبادرت می‌ورزند. اگر آن‌ها از حمایت سازمانی گسترده و درجه بالایی از قابلیت قهری در مقایسه با رژیم برخوردار باشند می‌توانند با حداقل خشونت به قدرت برسند یا اهداف سیاسی محدودتری را به دست آورند. هنگامی که تعادل کنترل و حمایت اجتماعی به نفع مخالفان باشد، نوعاً کودتا به وقوع می‌پیوندد و نخبگان می‌توانند با سهولت بیشتری به امتیازات سیاسی دست یابند؛ اما اگر میزان کنترل و حمایت از مخالفان و رژیم در سطحی نزدیک به هم قرار گیرد، خشونت سیاسی طولانی‌مدت و شدید خواهد بود.

۲-۴. تحول پدیده‌های اجتماعی تحت تأثیر فضای سایبر

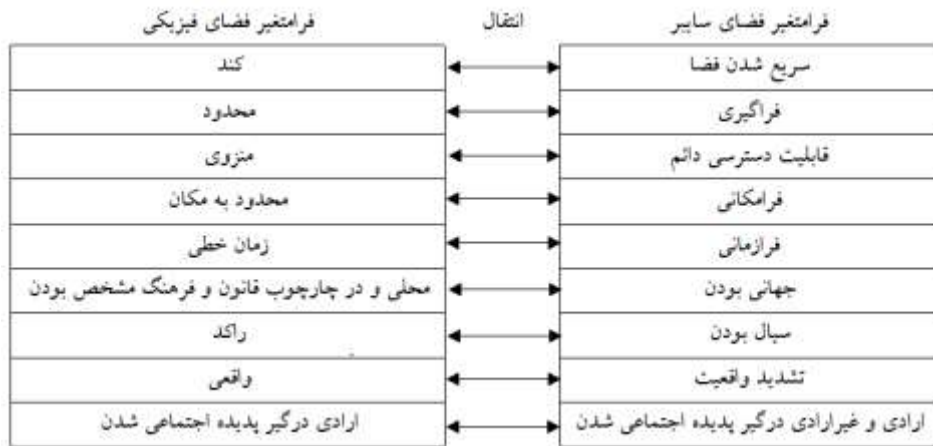
در این بخش با توجه به رویکرد دوفضایی و تأثیر آن بر آسیب‌های اجتماعی (عاملی و حاجی جعفری، ۱۳۹۱: ۲) و دیدگاه‌های کاستلز در خصوص عصر اطلاعات (نصری، ۱۳۸۱: ۱۱-۲) و

نظریه قدرت وی (دیوسالار، ۱۳۹۳: ۱) و دیدگاه ایشان در خصوص جنبش‌های اجتماعی در عصر اینترنت (گرانپایه، ۱۳۹۳: ۱) و نیز تحول مفهوم حاکمیت تحت تأثیر فضای سایبر (سلطانی‌نژاد، اسلامی و راستگو، ۱۳۹۵: ۱) مدل تحول پدیده‌های اجتماعی را تحت تأثیر فضای سایبر با تأکید بر بحران‌های سیاسی-امنیتی ارائه خواهیم کرد.

۲-۱-۴. زیر مدل تحول مبتنی بر فرامتغیرهای فضای سایبر و فضای فیزیکی

فرامتغیر عاملی است که همه چیز را تحت تأثیر قرار می‌دهد. شکل زیر تحول فرامتغیری یک پدیده اجتماعی را وقتی از فضای فیزیکی به فضای سایبر وارد می‌شود و برعکس مشخص می‌کند. مثلاً برای فهمیدن یک اتفاق در یک کشور در فضای فیزیکی باید دسترسی فیزیکی به آن واقعه یا روزنامه‌های آن کشور باشد که این بسیار کند، محدود به مکان و غیره است، در حالی که وقتی این واقعه در فضای سایبر منعکس می‌شود، هم‌زمان با وقوع، در دسترس بوده و فراگیری آن جهانی است.

فرامتغیرهایی همچون سریع شدن فضا، فراگیری، قابلیت دسترسی دائم، فرامکانی، فرازمانی، جهانی بودن، سیال بودن، تشدید شدن واقعیت در فضای بازنمایی شده و چندرسانه‌ای بودن از جمله فرامتغیرهای این فضا هستند که زندگی در جهان دوم و همچنین زندگی دوفضایی امروزه را تحت تأثیر قرار می‌دهد، از طرفی فرامتغیرهای جهان فیزیکی عبارت از: در بستر جغرافیا و مکان و زمان بودن، تابعیت از قوانین دولت-ملت‌ها، عینی و محسوس بودن، در بستر فرهنگ و مبتنی بر ارتباطات حاضر به حاضر است؛ بنابراین مبتنی بر زمان خطی، محل محور، کند، محدود و تک‌مکانی است و رویکرد به پدیده‌های اجتماعی در این فضا، ارادی و خودخواسته است (عاملی و حاجی جعفری، ۱۳۹۱: ۶-۳).

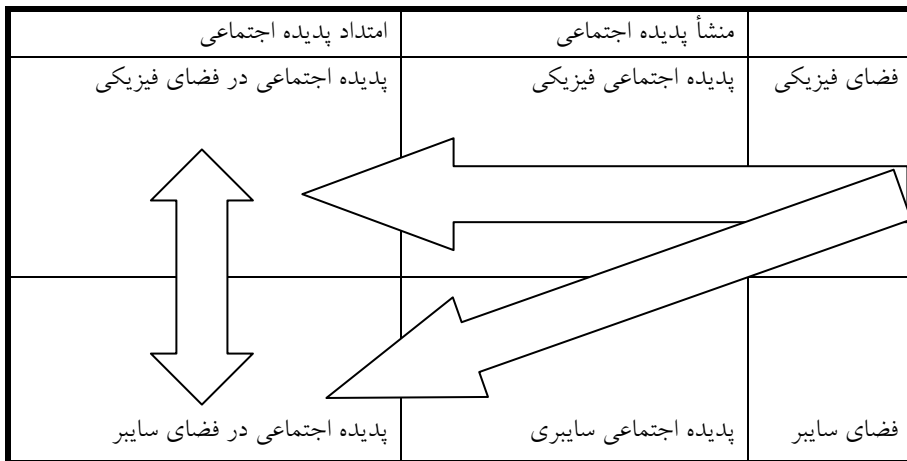

شکل ۲- زیر مدل تحول مبتنی بر فرامتغیرها (عاملی و حاجی جعفری، ۱۳۹۱: ۶-۳)

۲-۴-۲. زیر مدل روابط متقابل فضای فیزیکی و سایبر

عاملی روابط متقابل آسیب فیزیکی، آسیب مجازی و آسیب دوفضایی را بر اساس منشأ بروز و ظهور و همچنین شیوه امتداد مورد توجه قرار داده است (عاملی و حاجی جعفری، ۱۳۹۱: ۹) ما نیز بر این اساس پدیده‌های اجتماعی و از جمله بحران‌های سیاسی-امنیتی را بررسی می‌کنیم.

همان‌طور که در شکل ۳ دیده می‌شود، در خصوص بحران‌های سیاسی-امنیتی متأثر از فضای سایبر ما در این مقاله منشأ وقوع این‌گونه بحران‌ها را پدیده‌های فیزیکی در نظر می‌گیریم که در فضای فیزیکی و سایبر امتداد پیدا کرده‌اند و متناسب با شرایط این امتدادها بر هم به صورت ثانویه اثر متقابل مثبت (در جهت تشدید بحران) یا منفی (در جهت کنترل بحران) دارند.

شکل ۳- زیر مدل روابط متقابل فضای فیزیکی و سایبر در بحران‌های سیاسی امنیتی متأثر از فضای سایبر

۲-۴-۳. زیرمدل تحول حاکمیت، قدرت، جنبش‌های اجتماعی

با توجه به دیدگاه‌های ارائه‌شده توسط کاستلز (نصری، ۱۳۸۱: ۱۱-۲) و کارهای دیگری که در این زمینه انجام شده است (سلطانی نژاد و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۹-۲۵) ابتدا ویژگی‌های حکومت در عصر سایبر را استخراج می‌کنیم، سپس ویژگی‌های جنبش‌های اجتماعی در عصر سایبر (گرانپایه، ۱۳۹۳: ۲) را احصاء کرده و در ادامه ویژگی‌های قدرت سایبری (دیوسالار، ۱۳۹۳: ۵-۴) را می‌شماریم و در انتها، زیر مدل تحول حاکمیت، قدرت و جنبش‌های اجتماعی را ارائه می‌کنیم.

کارگزار کلاسیک و سابق سلطه، کم‌اختیار گردیده و بازیگران نوینی مانند جنبش‌های اجتماعی و نهادهای مداخله‌جو در کنار آن سر برآورده‌اند.
سست‌بنیاد کردن مهار حکومت بر اطلاعات
قدرت، تبدیل به شکل شبکه‌ای و نامتمرکز و پراکنده شده است و دیگر در دست حاکمیت متمرکز نیست.
مخدوش شدن مرزهای ملی
مغشوش شدن تعریف شهروندی
کاهش کنترل امنیتی نظام‌مند برای مقابله با ساختار ضد امنیتی شبکه‌ای
تضعیف حاکمیت عملیاتی
کاهش قدرت نهادهای سنتی سیاسی در رژیم‌های غیر دموکراتیک

شکل ۴- ویژگی‌های حاکمیت در عصر سایبر (نصری، ۱۳۸۱: ۹) و (سلطانی نژاد و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۹)

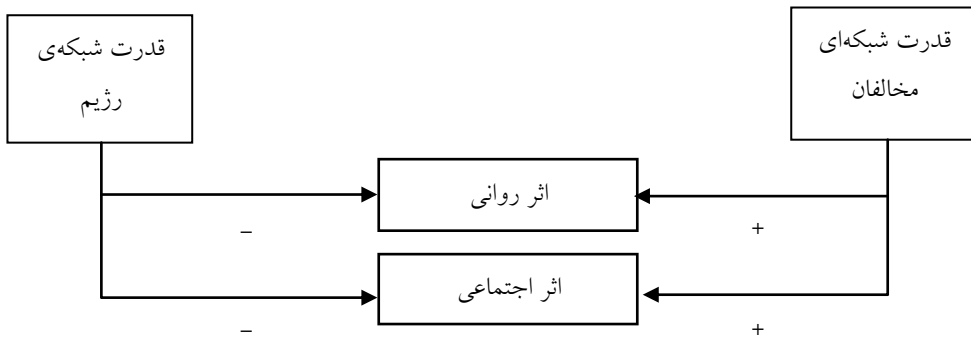
متناسب با قدرت شبکه‌ای خود می‌توانند از طریق شبکه‌های ارتباطی جمعی خودانگیز وب ۲ در مقیاسی کلان به مردم دسترسی پیدا کنند.
گونه‌ای جدیدی از جنبش‌های اجتماعی‌اند.
کمتر سلسل مراتبی و بیشتر مشارکتی‌اند، جنبش‌هایی بی‌رهبر که بر شبکه‌های افقی، خودمختاری سیاسی فرد و همبستگی بی‌زمینه استوار است.
این جنبش‌ها در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی آغاز می‌شوند و در دنیای ارتباطات بی‌سیم مانند ویروس‌ها و واگیردار، از طریق تلفن همراه و تبادل تصویر و متن گسترش می‌یابند.
اینترنت یک فضای مستقل برای تبادل اطلاعات و به اشتراک گذاشتن احساسات خشم جمعی و امید را ایجاد کرده است.
این جنبش‌ها از طریق سرایت گسترش می‌یابند.
فقط فقر یا بحران‌های اقتصادی یا فقدان دموکراسی نیست که این شورش‌های چندوجهی را ایجاد می‌کند، بلکه در درجه اول، احساس حقارت ناشی از بدبینی و خودبینی صاحبان قدرت، اعم از قدرت مالی، سیاسی یا فرهنگی، بود که مردمان را گرد هم آورد تا ترس را به خشم و خشم را به امید برای انسانیت بهتر تبدیل کنند.
جنبش‌های شبکه‌ای البته فقط در فضای مجازی باقی نمی‌مانند. بلکه خود را در مکان‌های زندگی اجتماعی رؤیت‌پذیر (اشغال) می‌کنند.
فضاهای اشغال‌شده به سه دلیل مهم هستند: ۱-غلبه بر ترس با هم بودن به‌عنوان آستانه‌ای که برای درگیر شدن در جنبش‌های اجتماعی باید از آن عبور کرد. ۲- با قدرت نمادین هجوم به محل‌های قدرت دولت یا نهادهای مالی، از بار معنایی برخوردار می‌شوند. ۳- با مرتبط کردن مردم به تاریخ، خاطرات خیزش‌های مردمی گذشته را زنده کنند.

شکل ۵- ویژگی‌های جنبش‌های اجتماعی در عصر سایبر (گراپایه، ۱۳۹۳: ۲)

قدرت شبکه‌بندی، آن‌ها تصمیم می‌گیرند چه چیزی و چه کسی وارد شبکه شود.
قدرت شبکه، به زبان ساده کسی که بخواهد در شبکه‌ای فعال شود، باید استانداردهای ارتباطی و مدیریتی آن را تبعیت کند و این قدرت شبکه است.
قدرت شبکه‌ای که تسلط برخی گره‌ها بر برخی گره‌های دیگر در درون شبکه است.
قدرت شبکه‌سازی برنامه‌ریزان، آن‌ها توانایی ساخت شبکه و برنامه‌ریزی مجدد شبکه‌ها را دارند تا امکان تحقق اهداف شبکه‌ها فراهم شود.
قدرت شبکه‌سازی سوییچرها، آن‌ها توانایی اتصال و امکان همکاری مشترک میان چند شبکه را ایجاد می‌کنند.
قرارگاه قدرت شبکه‌ای ذهن مردمان است.
شکل‌بندی واقعی دولت و دیگر نهادهایی که زندگی مردم را تنظیم می‌کنند به تعامل مداوم بین قدرت و ضد قدرت بستگی دارد.

شکل ۶- مؤلفه‌های قدرت شبکه‌ای (دیوسالار، ۱۳۹۳: ۵-۴)

با توجه به ویژگی‌های قدرت شبکه‌ای و اینکه قرارگاه این قدرت یا نقطه اثر این قدرت ذهن مردم است و این تأثیر در دو وجه روانی و اجتماعی در جامعه بروز خواهد کرد، مدل زیر را پیشنهاد می‌دهیم. این مدل با توجه به ویژگی‌های حکومت و جنبش‌های اجتماعی در عصر سایبر که در بالا به آن اشاره شد و با عنایت بر اثر کنترل و تشدید ناپایداری ارائه شده است.

شکل ۷- زیر مدل حاکمیت، قدرت و جنبش‌های اجتماعی در عصر سایبر با تأکید بر ناپایداری سیاسی

۲-۵. مدل علی عمومی بحران‌های سیاسی-امنیتی متأثر از فضای سایبر و تحول در

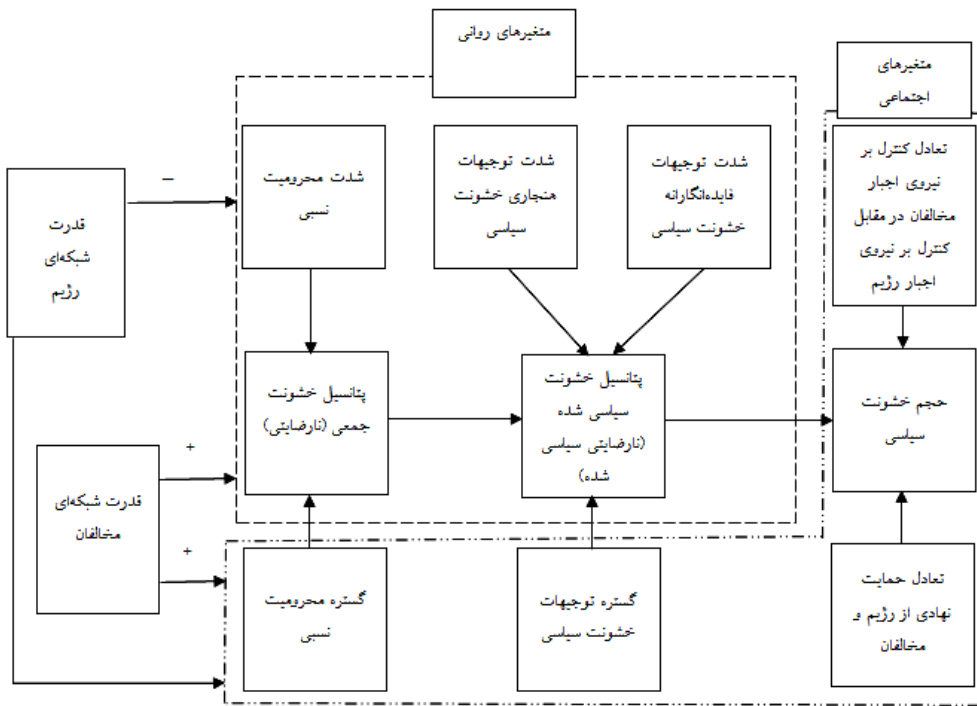
چرخه ظهور این بحران‌ها

در این بخش ابتدا مدل علی عمومی بحران‌های سیاسی-امنیتی متأثر از فضای سایبر ارائه می‌شود. این مدل تحول وقوع این گونه بحران‌ها را در سطح علل و تحت تأثیر فضای سایبر تبیین می‌کند و در ادامه مدل تحول در چرخه ظهور بحران‌های سیاسی-امنیتی متأثر از فضای سایبر در سطح انتقال از محیط فیزیکی به سایبر و برعکس و تأثیرات آن بر نتایج بحران ارائه شده است.

۲-۵-۱. مدل علی عمومی بحران‌های سیاسی-امنیتی متأثر از فضای سایبر

مدل علی عمومی بحران‌های سیاسی-امنیتی متأثر از فضای سایبر یک مدل جهان‌شمول است که چرایی وقوع بحران‌های سیاسی-امنیتی متأثر از فضای سایبر را تبیین می‌کند.

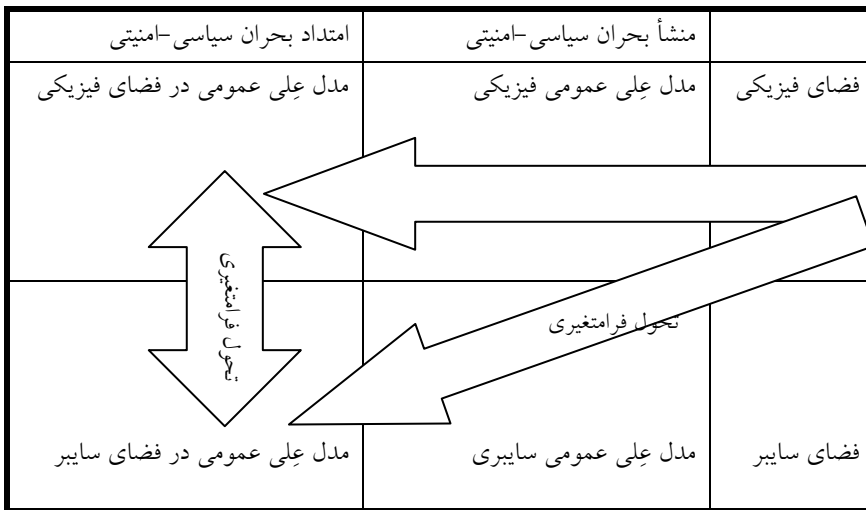
عواملی در دنیای فیزیکی وجود دارد مثل فقر و تبعیض و غیره که تأثیرات روانی-اجتماعی این عوامل به تریبی که در شکل ۱ نشان داده شده است منجر به بحران‌های سیاسی-امنیتی می‌شود و این تأثیرات روانی-اجتماعی مطابق شکل ۷ تحت تأثیر فضای سایبر باعث تشدید یا تضعیف بحران سیاسی-امنیتی می‌شود. با این مقدمه، مدل علی عمومی بحران‌های سیاسی-امنیتی متأثر از فضای سایبر مطابق شکل ۸ است.

شکل ۸- مدل علی عمومی بحران‌های سیاسی-امنیتی متأثر از فضای سایبر

۲-۵-۲. مدل تحول در چرخه ظهور بحران‌های سیاسی-امنیتی متأثر از فضای سایبر

با توجه به مدل علی عمومی سایبری در شکل ۸ و مدل علی عمومی فیزیکی در شکل ۱ و زیر مدل روابط متقابل دو فضا در شکل ۳ و زیر مدل تحول فرامتغیری در شکل ۲، مدل تحول در چرخه ظهور بحران‌های سیاسی-امنیتی متأثر از فضای سایبر مطابق شکل ۹ ارائه شده است.

شکل ۹- مدل تحول در چرخه ظهور بحران‌های سیاسی-امنیتی، متأثر از فضای سایبر

همان‌طور که در شکل ۹ مشخص است، منشأ ناپایداری سیاسی در فضای فیزیکی است و با تحول فرامتغیری وارد فضای سایبر می‌شود و این ورود به فضای سایبر متناسب با قدرت شبکه‌ای رژیم یا مخالفان باعث تقویت یا تضعیف پایداری سیاسی می‌شود و در مرحله بعد امتداد آن وارد فضای فیزیکی می‌شود و متناسب با قدرت رژیم و مخالفان در فضای فیزیکی، مجدد تقویت یا تضعیف پایداری سیاسی اتفاق می‌افتد و این چرخه انتقال به فضای فیزیکی و سایبر ادامه پیدا می‌کند. جدول ۱ حالت‌های مختلف و نتایج مرتبط را ارائه داده است.

جدول ۱- جدول تحول در چرخه ظهور بحران‌های سیاسی-امنیتی، متأثر از فضای سایبر

نتیجه منازعه	قدرت شبکه‌ای	قدرت فیزیکی	
تسلط رژیم	بالا	بالا	رژیم
تسلط مخالفان	بالا	بالا	مخالفان
تسلط رژیم در کوتاه‌مدت و کاهش مشروعیت در بلندمدت	پایین	بالا	رژیم
تسلط مخالفان و تداوم درگیری‌ها بعد از انقلاب	پایین	بالا	مخالفان
تداوم بدون چشم‌انداز منازعه	برابر	برابر	رژیم / مخالفان

حالت اول وقتی است که قدرت شبکه‌ای و قدرت فیزیکی رژیم غلبه داشته باشد، در این صورت بحران کنترل می‌شود. حالت دوم قدرت شبکه‌ای و قدرت فیزیکی مخالفان غلبه داشته باشد که در این صورت رژیم تسلیم می‌شود. حالت سوم قدرت فیزیکی رژیم غلبه داشته باشد و این شامل زیرساخت‌های فضای سایبر کشور نیز می‌شود ولی وقتی قدرت شبکه‌ای مخالفان غلبه داشته باشد در این صورت رژیم با قطع زیرساخت سایبر، قدرت شبکه‌ای مخالفان را کنترل کرده و بحران را کنترل می‌کند، اما دچار بحران مشروعیت می‌شود. حالت چهارم مخالفان قدرت فیزیکی برتر از رژیم را داشته باشند، در این صورت چون معمولاً عرصه درگیری به وسیله مخالفان تعیین می‌شود با این فرض حکومت دچار اضمحلال خواهد شد ولی طرفداران رژیم سابق با حاکمان جدید درگیر می‌شوند. حالت پنجم وقتی است که قدرت فیزیکی و سایبری مخالفان و رژیم تا حدودی برابر باشد، در این صورت بحران بدون هیچ چشم‌اندازی ادامه پیدا می‌کند.

۳. روش تحقیق

روش تحقیق در این مقاله آمیخته با طرح تحقیق اکتشافی مرحله‌ای^۱ است، به این ترتیب که با روش کیفی با استفاده از مقالات علمی و مراجعه به پایگاه‌های اطلاع‌رسانی معتبر علمی در ابتدا مدل تحول در چرخه‌های ظهور بحران‌های سیاسی - امنیتی متأثر از فضای سایبر استخراج شده است. پس از آن با روش کمی و از طریق پرسشنامه محقق‌ساخته نظرات خبرگان اخذ و مدل پیشنهادی صحت‌گذاری شده است.

به منظور اخذ نظر خبرگان برای صحت‌گذاری بر مدل پیشنهادی از یک پرسشنامه محقق‌ساخته با طیف لیکرت ۵ درجه‌ای استفاده شده است. پرسشنامه دارای ۱۷ سؤال است، مطابق جدول ۲ صفحه بعد که با استفاده از آن سعی شده است نظر خبرگان در خصوص انسجام و یکپارچگی مدل، جامع و مانع بودن و کاربست‌پذیری آن اخذ شود.

جامعه آماری این تحقیق شامل همه خبرگانی است که در موضوع بحران‌های سیاسی-امنیتی و فضای سایبر صاحب تجربه و خبرگی هستند. ۳۰ نفر خبره که دارای ویژگی‌های مذکور بودند با روش نمونه‌گیری هدفمند و به شیوه گلوله برفی انتخاب شدند و حجم نمونه نیز به صورت تمام‌شمار در نظر گرفته شد که پرسشنامه توسط آن‌ها پر گردید.

روایی یا به عبارتی تطبیق محتوای پرسشنامه با هدفی که برای آن طراحی شده است از طریق بررسی محتوای پرسشنامه توسط سه نفر خبره قبل از اجرا انجام شده است و پایایی پرسشنامه که قابلیت اطمینان نتیجه را مشخص می‌کند بعد از اجرای پرسش با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ و با نرم‌افزار اس.پی.اس.اس^۱ محاسبه شده است. آلفای کرونباخ حاصل ۰,۷۷۱ است که نشان‌دهنده پایایی خوب پرسشنامه است.

از آمار توصیفی برای تجزیه و تحلیل نتایج استفاده شده است، به طوری که برای تحلیل داده‌ها، میانگین و انحراف معیار پاسخ‌های خبرگان به هر سؤال استخراج شده است و با توجه به اینکه مقدار به دست آمده از میانگین‌ها در کدام یک از طبقات خیلی ضعیف، ضعیف، متوسط، خوب و خیلی خوب قرار دارد، نتایج ارزیابی شده است؛ ضمن اینکه اعشار زیر ۰,۵ به سمت پایین و اعشار بالای ۰,۵ به سمت بالا گرد شده است.

جدول ۲: سؤالات پرسشنامه

۱	به نظر شما به چه میزان مؤلفه‌های مدل شکل ۹۹ به صورت منطقی در کنار هم قرار گرفته‌اند؟
۲	با توجه به مدل علی فیزیکی به نظر شما به چه میزان مدل شکل ۹ به عوامل ایجادکننده بحران توجه کرده است؟
۳	با توجه به تحول فرامغیری به نظر شما به چه میزان مدل شکل ۹ به تحول عوامل ایجادکننده بحران تحت تأثیر فضای سایبر توجه کرده است؟
۴	به نظر شما به چه میزان مدل شکل ۹ چرخه انتقال بحران از فضای فیزیکی و سایبر و برعکس را تبیین کرده است؟
۵	به نظر شما به چه میزان مدل شکل ۹ توانسته است جایگاه رژیم و مخالفان را در دو فضای سایبر و فیزیکی تبیین کند؟

۶	به نظر شما به چه میزان مدل شکل ۹ توانسته است تأثیرگذاری رژیم و مخالفان را در دو بستر فیزیکی و سایبر بر عوامل ایجادکننده بحران تبیین کند؟
۷	به نظر شما به چه میزان رابطه منطقی بین جدول ۱ و مدل شکل ۹ وجود دارد؟
۸	به نظر شما به چه میزان جدول ۱ درک درستی از تأثیر متقابل قدرت فیزیکی و سایبری ارائه می‌دهد؟
۹	به نظر شما به چه میزان جدول ۱ قابلیت تبیین نتایج یک بحران سیاسی-امنیتی متأثر از فضای سایبر را دارد؟
۱۰	در ردیف اول جدول ۱ تسلط رژیم نتیجه‌گیری شده است شما به چه میزان با آن موافقت می‌کنید؟
۱۱	در ردیف دوم جدول ۱ تسلط مخالفان نتیجه‌گیری شده است شما به چه میزان با آن موافقت می‌کنید؟
۱۲	در ردیف سوم جدول ۱ تسلط رژیم در کوتاه‌مدت و کاهش مشروعیت در بلندمدت نتیجه‌گیری شده است شما به چه میزان با آن موافقت می‌کنید؟
۱۳	در ردیف چهارم جدول ۱ تسلط مخالفان و تداوم درگیری‌ها بعد از انقلاب نتیجه‌گیری شده است شما به چه میزان با آن موافقت می‌کنید؟
۱۴	در ردیف پنجم جدول ۱ تداوم بدون چشم‌انداز منازعه نتیجه‌گیری شده است شما به چه میزان با آن موافقت می‌کنید؟
۱۵	به نظر شما به چه میزان جدول ۱ می‌تواند به درک رژیم در موقعیت خود برای مدیریت بحران کمک کند؟
۱۶	به نظر شما به چه میزان جدول ۱ و شکل ۹ می‌توانند به رژیم در کنترل بحران کمک کنند؟
۱۷	با توجه به مدل علی فیزیکی و سایبری، به نظر شما به چه میزان جدول ۱ و شکل ۹ می‌توانند به رژیم در پیش‌بینی بحران کمک کنند؟

۴. تجزیه و تحلیل نتایج

با توجه به مدل علی عمومی سایبری در شکل ۸ و مدل علی عمومی فیزیکی در شکل ۱ و زیر مدل روابط متقابل دو فضا در شکل ۳ و زیر مدل تحول فرامتغیری در شکل ۲، مدل تحول در چرخه ظهور بحران‌های سیاسی-امنیتی، متأثر از فضای سایبر مطابق شکل ۹ و جدول ۱ با عنوان تحول در چرخه‌های ظهور بحران‌های سیاسی-امنیتی، متأثر از فضای سایبر در این تحقیق ارائه شد که در ادامه مراحل صحنه‌گذاری و اعتبارسنجی آن‌ها شرح داده می‌شود.

۴-۱. صحت‌گذاری و اعتبارسنجی مدل پیشنهادی

جدول ۳ میانگین و انحراف معیار پاسخ‌های ارائه‌شده به ۱۷ سؤال پرسشنامه را توسط ۳۰ پاسخ‌دهنده ارائه داده است.

جدول ۳. میانگین و انحراف معیار پاسخ‌ها

تعداد پاسخ	انحراف معیار	میانگین	سؤال
30	.66868	3.6333	سؤال ۱
30	.87099	3.0000	سؤال ۲
30	.97379	3.5000	سؤال ۳
30	.86103	3.5000	سؤال ۴
30	1.17248	2.9333	سؤال ۵
30	.98553	2.8333	سؤال ۶
30	.88668	3.2000	سؤال ۷
30	.89955	3.8667	سؤال ۸
30	.74971	3.7000	سؤال ۹
30	.81931	4.1333	سؤال ۱۰
30	.76489	3.9667	سؤال ۱۱
30	.61495	4.3667	سؤال ۱۲
30	.92476	3.8000	سؤال ۱۳
30	.85501	3.6000	سؤال ۱۴
30	.61495	3.6333	سؤال ۱۵
30	.77385	3.4333	سؤال ۱۶
۳۰	1.02889	3.1000	سؤال ۱۷

این ۱۷ سؤال ۶ ویژگی مدل شکل ۹ و جدول ۱ را مورد پرسش قرار داده‌اند. در مواردی که بیش از یک سؤال برای یک قابلیت ارائه شده است، از میانگین عددی پاسخ‌ها مطابق جدول ۴ استفاده شده است.

جدول ۴: ویژگی‌های مدل شکل ۹ و جدول ۱ و سؤالات مرتبط

نام قابلیت	شماره سؤالات مرتبط	میانگین عددی پاسخ‌ها
انسجام و یکپارچگی مدل	۱،۷	۳،۴۱۵
جامع و مانع بودن مدل	۲،۳	۳،۲۵
قدرت تبیین تحول توسط مدل	۹،۴،۵،۶،۸	۳،۳۶۴
قابلیت کاربرد مدل در مدیریت و کنترل بحران	۱۵،۱۶	۳،۵۳
قابلیت کاربرد مدل در پیش‌بینی نتیجه بحران	۱۰،۱۱،۱۲،۱۳،۱۴	۳،۹۷
قابلیت کاربرد مدل در پیش‌بینی وقوع بحران	۱۷	۳،۱

میانگین عددی ۳،۴ نشان داد که خبرگان معتقدند از نظر منطقی مؤلفه‌های مدل شکل ۹ تقریباً خوب کنار هم قرار گرفته‌اند و ارتباط این مدل و جدول ۱ نیز منطقی است. میانگین عددی ۳،۲ پاسخ‌ها برای جامع و مانع بودن مدل نشان داد که مدل در حد قابل قبولی تأثیر فضای سایبر را بر عوامل موجد بحران‌های سیاسی-امنیتی در نظر گرفته است. خبرگان قدرت تبیین تحول توسط مدل را با نمره ۳،۳ نسبتاً خوب ارزیابی کرده‌اند و با دادن نمرات ۳،۵۳ و ۳،۹۷ قابلیت کاربرد مدل را در مدیریت، کنترل و پیش‌بینی نتایج بحران را خوب ارزیابی کرده‌اند. آن‌ها قدرت پیش‌بینی وقوع بحران را متوسط ارزیابی کرده‌اند و این را با دادن متوسط نمره ۳،۱ نشان داده‌اند.

۵. نتیجه‌گیری

سؤال اصلی این تحقیق این بود که «مدل تحول در چرخه‌های ظهور بحران‌های سیاسی-امنیتی، متأثر از فضای سایبر چگونه است؟»، سؤالات فرعی نیز عبارت بودند از «۱- مدل علی تبیین‌کننده بحران‌های سیاسی-امنیتی بر اساس نظریه‌های علمی موجود کدام است؟ ۲- نحوه تحول پدیده‌های اجتماعی تحت تأثیر فضای سایبر چگونه است؟ ۳- چگونه می‌توان مدل علی استخراج‌شده در سؤال اول را با مدل تحول سؤال دوم ترکیب کرد تا سؤال اصلی تحقیق را با آن پاسخ گفت؟».

برای پاسخ به سؤال فرعی اول ما مدل علی بحران‌های سیاسی-امنیتی پیشنهادشده به‌وسیله تد رابرت گر - شکل ۱- را به دلیل تمرکز بر چرایی یا عوامل موجد روانی و

اجتماعی وقوع بحران انتخاب کردیم. در پاسخ به سؤال فرعی دوم ما با جمع‌بندی دیدگاه‌های صاحب‌نظران در خصوص اثرات تحولی فضای سایبر بر پدیده‌های اجتماعی به - شکل ۷- زیر مدل حاکمیت، قدرت و جنبش‌های اجتماعی در عصر سایبر با تأکید بر ناپایداری سیاسی رسیدیم، در پاسخ به سؤال فرعی سوم ما نقطه اشتراک شکل ۱ و شکل ۷، یعنی مؤلفه‌های روانی و اجتماعی را مبنای ترکیب قرار دادیم و در نتیجه - شکل ۸- مدل علی عمومی بحران‌های سیاسی-امنیتی متأثر از فضای سایبر حاصل شد. با روشن شدن پاسخ سه سؤال فرعی و با عنایت به شکل ۳ که روابط متقابل دو فضا را نشان می‌دهد ما به پاسخ سؤال اصلی، یعنی مدل تحول در چرخه‌های ظهور بحران‌های سیاسی-امنیتی، متأثر از فضای سایبر در قالب مدل شکل ۹ و جدول ۱ رسیدیم. قدرت تبیین و کاربست‌پذیری آن‌ها را با استفاده از نظرات خبرگان مورد ارزیابی قرار دادیم. نتایج ارزیابی نشان داد که مدل پیشنهادی قدرت، تبیین قابل قبولی دارد و در مدیریت، کنترل و پیش‌بینی بحران‌های سیاسی-امنیتی متأثر از فضای سایبر قابلیت به‌کارگیری مناسبی دارد.

جدول ۱ از دو جهت قابلیت پیش‌بینی به کاربر خود می‌دهد، یکی قبل از وقوع بحران است. در این زمان رژیم و مخالفان، قدرت شبکه‌ای و فیزیکی خود را ارزیابی می‌کنند و با قرار دادن آن در جدول، نتایج احتمالی شروع بحران را استخراج می‌کنند. در این شرایط در صورتی که مخالفان شروع درگیری را قرین به حصول نتیجه ارزیابی کنند، در این جهت اقدام خواهند کرد و حکومت نیز با ارزیابی شرایط مطابق جدول، تلاش بر تأثیرگذاری بر قدرت شبکه‌ای و فیزیکی مخالفان در سطح روانی و اجتماعی می‌کند تا ارزیابی آن‌ها را به چالش کشیده و آن‌ها را از شروع درگیری منصرف کند.

در صورت وقوع درگیری هریک از دو طرف از جدول برای تعیین موقعیت خود استفاده کرده و با پیش‌بینی نتیجه در صورت عدم مطلوبیت نتیجه، تلاش می‌کنند با تأثیر بر عوامل روانی و اجتماعی مشخص شده در مدل در خانه مناسب‌تری از جدول قرار گرفته و نتیجه را در جهت مطلوب خود تغییر دهند.

۶. پیشنهاد تحقیقاتی

- کارهای تحقیقاتی که باید در ادامه انجام داد را می‌توان در عناوین ذیل بیان کرد:
 - همان‌طور که در شکل ۹ دیده می‌شود، بحران‌های سیاسی-امنیتی با منشأ فضای سایبر در این تحقیق مورد توجه قرار نگرفته است. تبیین و مدل‌سازی برای یک چنین بحران‌هایی می‌تواند به‌عنوان یک کار تحقیقاتی مدنظر قرار گیرد.
 - در این تحقیق به میزانی از ضریب نفوذ اینترنت که منجر به تأثیر قدرت شبکه‌ای بر روی نخبگان و مردم می‌شود پرداخته نشده است، به عبارتی چه میزان از ضریب نفوذ اینترنت می‌تواند حالت‌های مختلف جدول ۱ را معنادار کند، موضوعی است که باید در مورد آن تحقیق شود.

۷. پیشنهادات اجرایی

- مدل شکل ۹ و جدول ۱ قابلیت استفاده برای تبیین، مدیریت، کنترل و پیش‌بینی بحران دارد و با توجه به اینکه در آن‌ها علاوه بر قدرت فیزیکی، جایگاه قدرت شبکه‌ای نیز تبیین شده است، لازم است ساختارها، نیروها و ابزارها و روش‌های موجودی که تنها بر قدرت فیزیکی برای مدیریت دفاعی-امنیتی تمرکز دارند، به گونه‌ای با توجه به مدل و جدول مذکور تغییر کنند که مؤلفه‌های قدرت شبکه‌ای و تأثیرات آن را در پیش‌بینی، مدیریت و کنترل بحران‌های سیاسی-امنیتی متأثر از فضای سایبر لحاظ کنند.

فهرست منابع و مآخذ

الف) منابع فارسی

- امیری، عبدالرضا (۱۳۹۱)، مطالعه فرایند و متغیرهای مؤثر بر امنیتی شدن بحران‌های اجتماعی در ایران، فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی، سال هفتم، (۲).
- دیوسالار، عبدالرسول (۱۳۹۳)، قدرت ارتباطات یا قدرت اطلاعات نقدی بر نظریه قدرت شبکه‌ای مائوئل کاستلز، فصلنامه نقد کتاب اطلاع‌رسانی و ارتباطات، (شماره ۳ و ۴).
- سجادی، سید فرزاد؛ بارسار، محمد و مجردی، غلامرضا (۱۳۹۷)، نقش اقدامات پدافندی در مدیریت بحران منابع طبیعی (مورد مطالعه: غرب استان کردستان)، فصلنامه علمی-پژوهشی تحقیقات مرتع و بیابان ایران، ۲۵ (۳)، ۴۸۹-۴۹۹.
- سلطانی‌نژاد، احمد؛ اسلامی، محسن و راستگو، محمدزمان (۱۳۹۵)، فناوری اطلاعات و ارتباطات پیشرفته و تحول مفهوم حاکمیت در روابط بین‌الملل، جستارهای سیاسی معاصر، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، (اول)، ۸۵-۱۱۴.
- عاملی، سعید رضا و حاجی جعفری، مجتبی (۱۳۹۱)، رویکرد دو فضایی به آسیب‌های مجازی و دین: نگرش‌ها و تجربه‌ها، دو فصلنامه علمی پژوهشی دین و ارتباطات، سال نوزدهم (شماره اول)، ۹۵-۱۲۷.
- کنعانی، اکبر و محمدی برزگر، جعفر (۱۳۹۷)، نقش مرکز فرماندهی و کنترل در مدیریت بحران‌های اجتماعی، فصلنامه پژوهش‌های مدیریت انتظامی، ۴ (۱۳)، ۶۳۹-۶۶۲.
- گرانیپایه، بهروز (۱۳۹۳)، جنبش‌های اجتماعی در عصر اینترنت مرور و بررسی کتاب «شبکه‌های خشم و امید»، فصلنامه نقد کتاب اطلاع‌رسانی و ارتباطات، (۳ و ۴).
- گر، تد رابرت (۱۳۷۷)، چرا انسان‌ها شورش می‌کنند، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- نصری، قدیر (۱۳۸۱)، کارنامه هزاره دوم و برنامه هزاره سوم «فراروایت‌های کاستلز از عصر اطلاعات»، پرتال جامع علوم انسانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

ب) منابع لاتین

- A. Goldstone, Jack, H. Bates, Robert, L. Epstein, David, Gurr, Ted Robert, B. Lustik, Michael, G. Marshall, Monty, Ulfelder, Jay (2010). A Global Model for Forecasting Political Instability. *American Journal of Political Science*. 54(1) 190-208.
- Chenoweth, Erica & Ulfelder, Jay. (2015). Can Structural Conditions Explain the Onset of Nonviolent Uprisings? *Journal of Conflict Resolution*.
- Fearon, James D. & Laitin, David D. (2003). Ethnicity, Insurgency and Civil War. *American Political Science Review*. 97(1), 75-90.
- Inglehart, Ronald & Welzel, Christian. (2005). *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge University Press.
- Stephan, Maria J. & Chenoweth, Erica. (2008). Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict. *International Security*. Vol. 33(No. 1), 7-44.